

УДК 94(477.62)"1945/1953"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-3>**Олександр НАБОКА,***orcid.org/0000-0003-1678-9475**доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та археології**Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) snaboka9@gmail.com*

ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У РОБОТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

У статті здійснено аналіз сучасної української історіографії, присвяченої проблематиці післявоєнної відбудови Луганської області у другій половині 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. Актуальність дослідження зумовлена потребою подолання радянських стереотипів, що тривалий час визначали офіційну оцінку цього періоду та використовувалися в сучасних російських ідеологічних маніпуляціях. Луганщина як індустріально розвинений регіон Донбасу була однією з ключових територій відновлення господарства УРСР, і саме тому історичний досвід її відбудови активно експлуатувався радянською пропагандою для створення образу «вітрини соціалістичного будівництва».

Метою статті є виявлення основних тенденцій, підходів і здобутків у працях українських дослідників, які висвітлюють економічні, соціальні та культурні аспекти повоєнної відбудови Луганщини. Методологічною основою стали принципи історизму, системності та критичного аналізу, що дозволяють простежити трансформацію наукових інтерпретацій у різні періоди. Особливу увагу приділено роботам узагальнюючого характеру (О. Рєєнта, В. Смоля, В. Даниленка), регіональним студіям (О. Набоки, Є. Богомаза, А. Фоміна) та колективним працям луганських краєзнавців.

Результати аналізу засвідчили, що сучасні українські вчені прагнуть відійти від радянського схематизму й сформувати багатовимірну картину післявоєнного розвитку регіону. Висвітлюються не лише темпи відновлення промисловості, а й гострі соціальні проблеми: нестача робочої сили, використання праці військовополонених, диспропорції між промисловістю та сільським господарством, голод 1946–1947 рр., труднощі відбудови соціальної інфраструктури. Наголошується на міфологізації образу Донбасу як «опори радянської економіки», що в подальшому стало складовою ідеологічних претензій Москви на регіон.

У висновках підкреслюється, що українська історіографія зробила суттєвий крок у переосмисленні радянських оцінок та заклала підґрунтя для подальших міждисциплінарних студій. Разом із тим, залишаються недостатньо вивченими питання повсякденного життя, соціальної мобільності, впливу політичних репресій на процес відбудови. Перспективними напрямками є використання усних свідчень, локальних архівних матеріалів та порівняльний аналіз із іншими регіонами України. Таким чином, стаття робить внесок у формування нового наукового бачення післявоєнної відбудови Луганщини як багатовимірного соціально-економічного і культурного явища.

Ключові слова: українська історіографія, Луганщина, промисловість, УРСР, робітництво, повоєнна відбудова.

Oleksandr NABOKA,*orcid.org/0000-0003-1678-9475**Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of History and Archaeology
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) snaboka9@gmail.com*

THE POSTWAR RECONSTRUCTION OF THE LUHANSK REGION IN MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The article analyzes modern Ukrainian historiography devoted to the postwar reconstruction of Luhansk region in the late 40s – early 50-s of XX st. The relevance of the study is determined by the need to overcome Soviet stereotypes that long shaped the official evaluation of this period and are still used in contemporary ideological manipulations. As an industrially developed part of the Donbas, Luhansk region was one of the key territories in the restoration of the Ukrainian SSR economy, which made its reconstruction experience widely exploited by Soviet propaganda to create the image of a “showcase of socialist construction.”

The purpose of the article is to identify the main trends, approaches, and achievements in the works of Ukrainian scholars who examine the economic, social, and cultural aspects of Luhansk's postwar recovery. The methodological basis is formed by the principles of historicism, systematization, and critical analysis, which allow tracing the transformation of scholarly interpretations in different periods. Special attention is paid to generalizing studies (O. Reient, V. Smolii, V. Danylenko), regional research (O. Naboka, Ye. Bohomaz, A. Fomin), and collective works of Luhansk local historians.

The results of the analysis demonstrate that modern Ukrainian scholars seek to move away from Soviet schematism and to construct a multidimensional picture of the region's postwar development. They highlight not only the rapid pace of industrial reconstruction but also acute social problems: labor shortages, the use of prisoners of war, disproportions between industry and agriculture, the famine of 1946–1947, and difficulties in restoring social infrastructure. Scholars emphasize the mythologization of the Donbas as the “pillar of the Soviet economy,” which later became an ideological basis for Moscow's territorial claims to the region.

The conclusions stress that Ukrainian historiography has made a significant step toward rethinking Soviet assessments and laid the groundwork for further interdisciplinary studies. However, some issues remain understudied, including everyday life, social mobility, and the impact of political repressions on reconstruction. Promising directions include the use of oral testimonies, local archival materials, and comparative analysis with other regions of Ukraine. Thus, the article contributes to the formation of a new scholarly vision of Luhansk's postwar reconstruction as a multidimensional socio-economic and cultural phenomenon.

Key words: *Ukrainian historiography, Luhansk region, industry, Ukrainian SSR, working class, postwar reconstruction.*

Постановка проблеми. Однією з нагальних потреб України в умовах військового конфлікту із Росією на сучасному етапі є створення механізмів інформаційної протидії спробам ворожого нав'язування українському суспільству ідеологічних наративів, які прославляють досягнення радянської влади в УРСР у другій половині XX ст. Серед аспектів які сьогодні є об'єктом ідеологічних маніпуляцій, є і питання післявоєнної відбудови української господарчої системи (40 – початок 50-х рр. XX ст.), особливо у тих областях України, які вважалися «вітриною» радянського устрою. Зокрема, мова йде про Луганський край, який вважався частиною промислового Донбасу – економічного регіону, індустріальні досягнення якого трактувалися як результат діяльності радянського керівництва. Цей ідеологічний міф став основою для формування територіальних претензій Москви на Луганщину в умовах сучасної російської агресії, у ході якої регіон був майже повністю окупований.

Аналіз досліджень. Слід відзначити, що розгляд сучасної української історіографії післявоєнної відбудови Луганщини у досліджуваній період не ставав предметом дослідження представників вітчизняної історіографії. Ті чи інші аспекти цього питання висвітлюються у працях таких вчених як Г. Касьянов (Касьянов, 2018), В. Курило (Курило, 2003, 2025), О. Набоки (Набока, 2025), О. Реєнт (Реєнт, 2010), В. Смолій (Смолій, 2005), С. Товстенко (Товстенко, 2020) та ін. Проте, представлений у роботах згаданих вчених історіографічний аналіз допомагає реалізовувати інші наукові завдання. Отже є необхідність більш поглибленого вивчення цього питання.

Метою статті є аналіз сучасної української історіографії, присвяченої проблематиці післявоєнної відбудови Луганської області, з визначенням основних тенденцій, здобутків та перспектив подальших досліджень.

Основна частина. Питання післявоєнної відбудови Луганської області (друга половина

40 – початок 50-х рр. XX ст.) є одним із ключових у сучасних регіональних дослідженнях історії України. Луганщина, як індустріально розвинений регіон Донбасу, зазнала значних руйнувань у роки Другої світової війни (1939–1945). Відновлення промислових підприємств, соціальної інфраструктури та сільського господарства стало одним із головних завдань радянської влади у перші повоєнні роки. Сучасна українська історіографія приділяє значну увагу вивченню економічних процесів, які відбувалися в Луганській / Ворошиловградській області, намагаючись подолати радянські стереотипи у висвітленні подій та здійснити об'єктивний аналіз соціально-економічних і політичних трансформацій повоєнного часу.

Розглядаючи ті чи інші аспекти обраної теми, сучасні українські дослідники прагнуть відійти від радянської традиції, яка акцентувала увагу виключно на досягненнях «соціалістичного будівництва», і натомість підкреслюють складність та суперечливість процесів післявоєнної відбудови. Значна увага приділяється темам економічних втрат, демографічних змін, становища робітничого класу та колгоспного селянства.

У працях українських істориків (О. Реєнта, В. Смолія, В. Даниленка та ін.) розробляються загальні методологічні підходи до вивчення повоєнної відбудови України, які застосовуються і для аналізу Луганщини.

Насамперед, серед робіт узагальнюючого характеру, у який всебічно та системно розглядаються господарчі процеси в Україні у досліджуваній період можна виділити праці авторства провідного українського історика та краєзнавця О. Реєнта. Це, зокрема такі монографії та статті як: «Україна в роки Другої світової війни та перші повоєнні десятиліття (1939–1953 рр.)» (Реєнт, 2010), «Україна післявоєнна: економіка, суспільство, культура» (Реєнт, 2015) та ін.

Серед питань, які розглядаються у вищезгаданих працях – політичні, економічні та соціокультурні аспекти розвитку України в роки війни та під

час відбудови; детально проаналізовано масштаби руйнувань і труднощі відновлення промисловості та сільського господарства; розкривається зміна соціальної структури та наслідки політичного тиску радянського тоталітарного для українського суспільства у післявоєнні часи та інше.

Загальні господарчі процеси в УРСР, і у тому числі їх відображення на Луганщині відображено у наукових працях провідного українського історика В. Смолія. Серед них, зокрема, написана у співавторстві із О. Реєнтом та В. Даниленко збірка історичних нарисів – «країна у ХХ столітті: історичні нариси» (Смолій, Реєнт, Даниленко, 2015), у якій, серед іншого представлений розділ, присвячений 1940–1950-м рр., де висвітлюються економічні та соціальні аспекти післявоєнної відбудови.

Також слід виділити написану у співавторстві із О. Реєнтом статтю «Україна після Другої світової війни: виклики та суперечності розвитку» (Смолій, Реєнт, 2005), у якій акцентується увага на суперечностях повоєнного відновлення УРСР у досліджуваний період: швидкому індустріальному зростанні й водночас збереженні жорсткого політичного контролю з боку радянської влади.

Дослідження регіонального рівня (О. Набока, Є. Богомаз, А. Фомін) більш детально розкривають специфіку відновлення промисловості та соціальної сфери Луганської / Ворошиловградської області.

Сучасна історіографія значною мірою фокусується на аналізі відновлення вугільної та металургійної промисловості, які були базовими для регіону. Дослідники наголошують, що, попри високі темпи відновлення шахт і заводів, процес супроводжувався серйозними проблемами – нестачею робочої сили, важкими умовами праці, використанням примусової праці військовополонених та репресованих.

Серед праць сучасних істориків, зокрема можна виділити наукову статтю Є. Богомаз та А. Фоміна «Військовополонені у відбудові промисловості Луганщини у післявоєнні роки (1945–1950)» (Богомаз, Фомін, 2022), у якій аналізується внесок німецьких військовополонених у повоєнну відбудову промисловості Луганщини; визначається їх чисельність, соціальний стан та ставлення до суспільних процесів, що відбувалися в Україні того періоду. Докладно розглянуто конкретні приклади участі німецьких військовополонених у розвитку насамперед хімічної промисловості Луганської / Ворошиловградської області.

Окремі аспекти післявоєнного господарчого відновлення Луганщини аналізуються в роботі «Історія Луганського краю» (Курило, 2003), під-

готовленою групою луганських краєзнавців під керівництвом В. Курило.

Серед іншого, у праці комплексно відображено господарчі процеси в Луганській / Ворошиловградській області у досліджуваний період, аналізуються успіхи та прорахунки місцевого партійного керівництва у процесі післявоєнної відбудови. Поруч із безперечними досягненнями у сфері відновлення підприємств важкої промисловості, автори видання висвітлюють негативні процеси, зокрема – голод 1945–1946 рр.; невідповідність зростання індустрії та сільського господарства.

Також у роботі достатньо детально показано повоєнну відбудову житлового фонду Луганщини, розвиток системи охорони здоров'я та освіти на Луганщині. Дослідники відзначають, що відновлення шкіл, лікарень, житлових кварталів та інших об'єктів соціальної інфраструктури відбувалося повільно і з численними труднощами. У цьому контексті особливе значення має вивчення політики радянської влади щодо культурної сфери, яка була спрямована на ідеологізацію суспільства.

Процеси післявоєнної відбудови, серед іншого, відображені також у колективній монографії «Нариси історії Луганщини» (Курило, Набока, Воронін, Дробишева, 2025), підготовленої провідними луганськими краєзнавцями В. Курило, О. Набокою, В. Вороніним та О. Дробишевою. Автори видання розглядають процес розвитку радянської міфології про Донбас (і Луганщину, як його частину) як про «вітрину» успіхів радянської економічної політики, у тому числі у 40–60-х рр. ХХ ст.

Один з трагічних аспектів соціально-економічного розвитку УРСР – голод 1946–1947 рр., у тому числі на території Луганського краю, відображений у збірці різнобічних документів «Голод 1946–1947 рр. в Україні: колективна пам'ять» (Голод 1946–1947 рр. в Україні: колективна пам'ять, 2019), упорядниками якого є науковці В. Марочко, О. Веселов, В. Веселов, А. Бондарчук. Цей збірник є першим в Україні археографічно-меморіальним виданням, у якому системно викладені причини, обставини та соціально-демографічні наслідки повоєнного голоду 1946–1947 рр. в Україні (у тому числі на території Луганського краю).

Структура збірника складається з археографічно-оглядової передмови, науково-аналітичних статей про особливості голодоморів в українських селах та містах у досліджуваний період, колекцію спогадів і публіцистичні матеріали, упорядковані за адміністративно-територіальним принципом.

Разом із тим, слід відзначити, що попри значні здобутки, сучасна українська історіографія ще не дала вичерпних відповідей на низку питань:

1. вплив політичних репресій на процес відбудови у Луганській / Ворошиловградській області;

2. роль місцевого населення Луганщини у подоланні наслідків війни;

3. соціальна стратифікація та рівень життя населення в перші повоєнні роки у регіоні;

4. співвідношення між державними планами та реальними результатами відбудови.

Таким чином, дослідження сучасної української історіографії, присвяченої проблемам післявоєнної відбудови Луганської області, засвідчує, що ця тематика поступово займає все більш помітне місце у вітчизняному науковому дискурсі. Історики прагнуть переосмислити радянську традицію висвітлення подій, яка акцентувала увагу виключно на «успіхах соціалістичного будівництва», і натомість сформувати багатовимірний образ повоєнного розвитку регіону.

По-перше, наукові праці останніх десятиліть доводять, що Луганщина як частина індустріального Донбасу стала одним із ключових полігонів відбудови економіки УРСР. Відновлення промислових підприємств, шахт, металургійних комбінатів, а також соціальної інфраструктури відбувалося надзвичайно швидкими темпами, проте супроводжувалося значними труднощами: нестачею робочої сили, використанням військовополонених і репресованих, жорстким командно-адміністративним партійним контролем, поглибленням диспропорцій між промисловим і сільським господарством.

По-друге, сучасна українська історіографія не обмежується економічним виміром, а все більше уваги приділяє соціально-демографічним та культурним аспектам. Так, у працях наголошується на голоді 1946–1947 рр., зростанні смертності та погіршенні умов життя населення, труднощах із відбудовою житлового фонду, охорони здоров'я та освіти. Такі акценти свідчать про відхід від радян-

ського схематизму та прагнення представити більш реалістичну картину життя регіону.

По-третє, науковий аналіз відбудови Луганщини дозволяє краще зрозуміти механізми радянської ідеологічної політики. Луганський край у повоєнний період подавався як «вітрина» соціалістичних успіхів, і цей образ активно експлуатувався у політичній пропаганді. Саме міфологізація історії Донбасу у другій половині ХХ ст. згодом стала підґрунтям для сучасних російських ідеологічних маніпуляцій. Отже, історіографічне осмислення цього питання має не лише академічне, а й суспільно-політичне значення.

По-четверте, попри істотні здобутки, в українській історіографії залишаються проблемні поля. Серед них: недостатньо опрацьовані аспекти повсякденного життя, соціальної мобільності, взаємодії місцевого населення та радянської влади; вплив політичних репресій на процес відбудови; співвідношення між державними планами та реальними результатами. Недостатньо вивченим є також локальний вимір – історія окремих населених пунктів, підприємств, трудових колективів.

По-п'яте, перспективним видається подальше використання міждисциплінарних підходів: соціальної історії, антропології, історичної демографії, дослідження пам'яті. Важливим є активніше залучення усних свідчень, регіональних архівних фондів, порівняльний аналіз із досвідом відбудови інших регіонів України та Східної Європи.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасна українська історіографія робить вагомий внесок у формування нового бачення післявоєнної відбудови Луганщини – не лише як економічного феномену, а й як складного соціокультурного процесу, тісно пов'язаного з політичними реаліями доби. Таке бачення дозволяє подолати радянські міфи й водночас краще зрозуміти сучасні суспільні та політичні виклики, що постають перед Україною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богомаз Є.; Фомін А. Військовополонені у відбудові промисловості Луганщини у післявоєнні роки (1945–1950). *Грааль науки*. 2022. № 12–13 (квітень). С. 703–712.
2. Голод 1946–1947 рр. в Україні: колективна пам'ять / упоряд. В. Марочко, О. Веселов, В. Веселов, А. Бондарчук. Київ: Марко Мельник, 2019. 1176 с.
3. Касьянов Г. Сучасна українська історіографія: концепції, напрями, проблеми. Київ: Либідь, 2018. 476 с.
4. Курило В. С.; Климов А. А.; Красильников К. І.; Семистяга В. Ф.; Подов В. І. та ін. *Історія Луганського краю*. Луганськ: Альма-матер, 2003. 432 с.
5. Курило В.; Набока О.; Воронін В.; Дробишева О. *Нариси історії Луганщини*. Харків: Фоліо, 2025. 345 с.
6. Реєнт О. П. *Україна в роки Другої світової війни та перші повоєнні десятиліття (1939–1953 рр.): монографія*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 482 с.
7. Смолій В. А.; Реєнт О. П.; Даниленко В. М. *Україна у ХХ столітті: історичні нариси*. Київ: Альтернативи, 2015. 502 с.
8. Смолій В. А.; Реєнт О. П. *Україна після Другої світової війни: виклики та суперечності розвитку*. *Український історичний журнал*. 2005. № 5. С. 3–20.
9. Товстенко С. В. *Соціально-економічний розвиток Донбасу у повоєнний період*. Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2020. 364 с.

REFERENCES

1. Bohomaz Ye.; Fomin A. (2022). Viiskovopoloneni u vidbudovi promyslovosti Luhanshchyny u pisliavoienni roky (1945–1950) [Prisoners of war in the reconstruction of Luhansk industry in the postwar years (1945–1950)]. *Hraal nauky*, 12–13 (April), pp. 703–712. [in Ukrainian].
2. Holod 1946–1947 rr. v Ukraini: kolektyvna pamiat [Famine of 1946–1947 in Ukraine: collective memory]. (2019). V. Marochko, O. Veselov, V. Veselov, A. Bondarchuk (Comps.). Kyiv: Marko Melnyk. 1176 p. [in Ukrainian].
3. Kasianov H. (2018). Suchasna ukrainska istoriografia: kontseptsii, napriamy, problemy [Modern Ukrainian historiography: concepts, directions, problems]. Kyiv: Lybid. 476 p. [in Ukrainian].
4. Kurylo V. S.; Klymov A. A.; Krasylnikov K. I.; Semystiaha V. F.; Podov V. I. et al. (2003). Istoriiia Luhanskoho kraiu [History of the Luhansk region]. Luhansk: Alma-mater. 432 p. [in Ukrainian].
5. Kurylo V.; Naboka O.; Voronin V.; Drobycheva O. (2025). Narysy istorii Luhanshchyny [Essays on the history of Luhansk region]. Kharkiv: Folio. 345 p. [in Ukrainian].
6. Reient O. P. (2010). Ukraina v roky Druhoi svitovoi viiny ta pershi povoienni desiatylittia (1939–1953 rr.): monohrafia [Ukraine during the Second World War and the first postwar decades (1939–1953): monograph]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 482 p. [in Ukrainian].
7. Reient O. P. (2015). Ukraina pisliavoienna: ekonomika, suspilstvo, kultura [Postwar Ukraine: economy, society, culture]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, pp. 21–39. [in Ukrainian].
8. Smolii V. A.; Reient O. P.; Danylenko V. M. (2015). Ukraina u KhKh stolitti: istorychni narysy [Ukraine in the 20th century: historical essays]. Kyiv: Alternatyvy. 502 p. [in Ukrainian].
9. Smolii V. A.; Reient O. P. (2005). Ukraina pislia Druhoi svitovoi viiny: vyklyky ta superechnosti rozvytku [Ukraine after the Second World War: challenges and contradictions of development]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, pp. 3–20. [in Ukrainian].
10. Tovstenko S. V. (2020). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Donbasu u povoiennyi period [Socio-economic development of Donbas in the postwar period]. Kharkiv: KhNU im. V. Karazina. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.10.2025

Дата публікації: 24.11.2025